

ΝΙΚ. ΒΑΦΕΙΔΟΥ

ΤΑ ΙΕΡΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ, ΗΤΟΙ ΤΖΑΜΙΑ,
ΜΕΣΤΖΙΤ, ΤΕΚΚΕΔΕΣ ΚΑΙ ΤΑΦΟΙ
ΤΩΝ ΜΩΑΜΕΘΑΝΩΝ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ

Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ΙΒ' τόμου τῶν «Θρακικῶν»

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ : Ι. Λ. ΑΛΕΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΗΣΙΛΑΟΥ 23-23Α

1939

ΤΑ ΙΕΡΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ, ΗΤΟΙ ΤΖΑΜΙΑ,
ΜΕΣΤΖΙΤ, ΤΕΚΚΕΔΕΣ ΚΑΙ ΤΑΦΟΙ
ΤΩΝ ΜΩΑΜΕΘΑΝΩΝ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ

Πόσα και ποια ἀρά γε μωαμεθανικά προσκυνήματα ἐκτίσθησαν ἐν Διδυμοτείχῳ ἀπὸ τοῦ 1361 καὶ ἐξῆς, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν τούρκων; Ἡ πλήρης ἀπάντησις εἶναι ἀδύνατος, διότι ἐκτίσθησαν βεβαίως πολλὰ καὶ διάφορα προσκυνήματα· ἐξ αὐτῶν ἄλλα κατεστράφησαν καθ' ὀλοκλήριον καὶ ἄλλα ἀνεκαινίσθησαν, πρὸς τούτοις ἄλλα μὲν ἀπώλεσαν τὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια εἶχον, καὶ ἔλαβον κατόπιν, ἕνεκα διαφόρων λόγων, ἄλλα ὀνόματα, διαφόρων ἀνακαινιστῶν ἢ τῶν συνοικιῶν, καὶ τοῦ μέρους ἐν γένει, ἐνθα ἐκτίσθησαν κλπ. Ἐπίσης ἐκτὸς τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος, ἀποβαίνει δύσκολος καὶ ἀκαθόριστος ἐν πολλοῖς ἡ ἐξακριβωσις καὶ τοῦ εἶδους τῶν προσκυνημάτων τούτων, ὁ χρόνος προσέτι τῆς ιδρύσεως ἢ τῆς ἀνακαινίσεως, καθὼς καὶ ποῖοι ἦσαν οἱ ἰδρυταὶ καὶ οἱ ἀνακαινισταί. Τὰ πλεῖστα καταστραφέντα βαθμηδὸν ἕνεκα τοῦ χρόνου ἢ ἄλλων λόγων κινδυνεύουν νὰ περιπέσουν εἰς πλήρη λήθη, καθ' ὅσον μάλιστα οὐδεὶς ἡσχολήθη νὰ γράψῃ περὶ αὐτῶν, ἂν καὶ μερικὰ ἔχουν καὶ ἱστορικὴν ἀξίαν.

Ἐπὶ τὴν γενικὴν ὀνομασίαν «ἱερὰ προσκυνήματα» ἐννοοῦνται ἐνταῦθα τὰ «τζαμιά», τὰ «μεστζίτ», οἱ «τεκκέδες» οἱ ἐπίσημοι τάφοι, οἱ «μεδρεσέδες» καὶ τὰ Νεκροταφεῖα. Καὶ τζαμιά μὲν εἶναι τὰ τεμένη, τὰ ἔχοντα «μιναρέν», δηλαδὴ ὑψηλὸν καὶ στενὸν πύργον, ἐκτισμένον ἐπὶ τῆς στέγης, ἐνθα ἀνερχόμενος δι' ἐσωτερικῆς ἐλικοειδοῦς κλιμακος ὁ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένος κληρικὸς (μουεζίν) ψάλλει μελωδικῶς τὸ «ἔξεν» καὶ προσκαλεῖ δι' αὐτοῦ τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχὴν. Μεστζίτ εἶναι τὰ ἄνευ μιναρῆ τεμένη, ἐνθα ἢ πρὸς προσευχὴν πρόσκλησις γίνεται κάτωθεν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἢ ἀπὸ ὑψηλοῦ τινος μέρους, λόγου χάριν ἐνὸς ἐξώστου. Τεκκέδες λέγονται καὶ οἱ τάφοι, ἀλλὰ κυρίως τὰ καταλύματα, ἐνθα ἔζησαν βίον ἱερὸν καὶ ὅσιον ἐρημῖται ἢ ἀσκηταὶ καὶ ἐν γένει μοναχοί. Οὗτοι λαμβάνουν συνήθως, ζῶντες ἀκόμη, τὸ ἐπίθετον «δερβίς», δηλαδὴ

μοναχός, άσκητής κλπ. ή τὸ ἐπίθετον «μπαμπά» (πατήρ, άγιος), ὅπερ σημαίνει δευβισικόν βαθμὸν καὶ προστίθεται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μοναχοῦ, λόγου χάριν «Χασάν-μπαμπά» (ιδὲ καὶ Hammer, «Θρακικά», Δ' 123). Πολλάκις παρὰ τῷ λαῷ οἱ τεκκέδες συγγέονται μὲ τοὺς τάφους διαφόρων ἐπισήμων ἀνδρῶν, ιδίως δὲ τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος πεσόντων. Μεδρεσέδες εἶναι τὰ ἱεροδιδασκαλεῖα ἢ ἱερατικαὶ σχολαί, ἔχουσαι σκοπὸν νὰ καταρτίζουσι «χοτζάδες» δηλ. διδασκάλους ἢ μᾶλλον «μολλάδες» δηλ. ἱερεῖς, τρόπον τινά, καὶ «μουεζίνιδες».

Περὶ νεκροταφείων δὲν θὰ κάμωμεν ἰδιαίτερον λόγον, εἰμὴ ἔνθα καὶ ἔφ' ὅσον θὰ παραστῇ ἀνάγκη ἐξ ἀφορμῆς τῶν προσκυνημάτων, διὰ τοῦτο ἀναφέρομεν γενικῶς τὰ ἑξῆς: ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῶν τελευταίων σχεδὸν ἑτῶν ὑπῆρχον δώδεκα, ὅπως λέγουσι, νεκροταφεῖα, παλαιὰ καὶ νεώτερα, μικρὰ ἢ μεγάλα, εὐρισκόμενα κυρίως πέριξ τῶν διαφόρων τεμενῶν, ὅτι περιῆλθον βαθμηδὸν εἰς ἀχρησίαν, τὰ πλεῖστα δὲ αὐτῶν κατεστράφησαν σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν. Τὸ σπουδαιότερον καὶ παλαιότερον ἦτο τὸ μέγα λεγόμενον νεκροταφεῖον, ἔνθα εἶναι ἐκτισμένον τὸ Β' δημοτικὸν σχολεῖον. Πρὸ πολλῶν ἑτῶν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ «καημακάμη» δηλ. ὑποδιοικητοῦ ἢ ἐπάρχου Λιδυμοτείχου Ἰλῆ-Γκαλήπ, περιῆλθε εἰς ἀχρησίαν ἔνεκα διανοίξεως μεγάλης δημοσίας ὁδοῦ καὶ ἔνεκα ἄλλων λόγων καὶ βαθμηδὸν κατεστράφη. Ἐκτοτε δὲ οἱ μωαμεθανοὶ Λιδυμοτείχου ἔχουν τὸ κοινὸν αὐτῶν νεκροταφεῖον πέραν τοῦ Ἐρυθροποτάμου, εἰς τὴν τοποθεσίαν Ναμαζικάχ, περὶ τῆς ὁποίας κάμνομεν λόγον εἰς τὴν περὶ τοῦ τεμένου Βαγιαζίτ πραγματείαν, καὶ ἔνθα εἶχον ταφῇ οἱ πρῶτοι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως φονευθέντες ἐπίσημοι ὀθωμανοὶ νικηταὶ (Γαζήδες). Ἐννοεῖται ὅτι ὁμιλοῦντες περὶ νεκροταφείων δὲν συμπεριλαμβάνομεν καὶ μερικὸς τεκκέδες ἢ τάφους, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται εἰς χωριστὸν μέρος καὶ μακρὰν τῶν τεμενῶν καὶ τῶν κοινῶν νεκροταφείων.

Ὁ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἀκμάσας διάσημος τοῦρκος περιηγητῆς Ἐβλιγιὰ Τζελεμπῆ, διελθὼν ἐκ Λιδυμοτείχου, ἀπαριθμεῖ ὀνομαστὶ εἰς τὸ σύγγραμμά του «Σεγιαχατναμέ», ἥτοι βιβλίον περιηγήσεων, ἐν τζαμίον καὶ δώδεκα μεστζίτ. Ἀναγράφων δὲ χωρὶς ὀνόματα πέντε τεκκέδες, ὀνομάζει περαιτέρω ἑπτὰ ἐπισήμους τάφους, τοὺς ὁποίους ἐπεσκέφθη, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, ἀναφέρει ἐπίσης τέσσαρας μεδρεσέδες, ὀνομάζων ἐξ αὐτῶν δύο μόνον, ἀναγράφει τέλος ὀνομαστὶ καὶ δύο «ἱμαρέτ», ἥτοι συσσίτια, (ιδὲ Θρακικά, τόμος Δ'). Πρακτικὸν τῆς δημογεροντίας Λιδυμοτείχου (23 Ἰανουαρίου 1892), ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν κωδικῶν τῆς Μητροπόλεως, ἀναγράφει ἐξ ἀφορμῆς τινος, ὅτι ὑπῆρχον τότε «ἱερὰ τεμένη ὀθωμανῶν ἑξ». Κατὰ τὰς πληροφορίες τῆς μουσουλμανικῆς κοινότητος Λιδυμοτείχου καὶ διαφόρων ἰδιωτῶν, ὑπῆρχον μέχρι τῆς ὑπὸ

τῶν Βουλγάρων κατοχῆς ἐπὶ τζαμία, τρία μεστζίτ, τρεῖς ἢ τέσσαρες τεκκέδες καὶ ἀρκετοὶ τάφοι διαφόρων ἐπισημῶν προσώπων.

Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἑβλιγιά ἀναφερομένων προσκνημάτων μερικὰ μεστζίτ εἶναι σήμερον ἄγνωστα, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ ὀνόματα, μερικὰ ὑφίστανται ὡς τζαμία ἢ ὡς τεκκέδες. Ἐπίσης μερικοὶ τεκκέδες εἶναι ἄγνωστοὶ μερικὰ δὲ εἶναι κατεστραμμένα μεστζίτ ἢ τζαμία· τεκκέδες πρὸς τούτοις καὶ τάφοι ἐπίσημοι συγγέονται πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς τὰς ὀνομασίας. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ὅτι μερικὰ μεστζίτ μετετράπησαν βαθμηδὸν εἰς τζαμία, μερικὰ δὲ μεστζίτ ἢ τζαμία κατεστράφησαν ἢ ἀπόλεσαν τὰ πρῶτα αὐτῶν ὀνόματα, καθὼς εἴπομεν καὶ προηγουμένως, μερικῶν δὲ μεστζίτ διασώζονται τὰ ὀνόματα εἰς τεκκέδες ἢ τάφους, οἵτινες ὑπῆρχον ἢ ὑπάρχουν ἐν τῇ περιοχῇ αὐτῶν μὲ τὰ ἴδια ὀνόματα· ὅθεν προκαταβολικῶς πληροφοροῦμεν, ὅτι εἰς τὸ τέλος τῆς παρεούσης πραγματείας γενικῶς μόνον θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὴν ἐπαναληπτικῶς τεθεῖσαν ἐρώτησιν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ, τῶν ὀνομάτων καὶ τοῦ εἴδους τῶν μωαμεθανικῶν προσκνημάτων Διδυμοτείχου. Καὶ ἤδη, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ Ἑβλιγιά, προβαίνομεν εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν προσκνημάτων.

ΠΡΩΤΟΝ. Τὸ ἀρχαῖον τζαμίον τοῦ Σουλτὰν Βαγιαζίτ τοῦ Γιλδριμί, ἦτοι Κεραυνοῦ.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ. «Τὸ μεστζίτ τοῦ Νασούχ μπέη μὲ θόλον μολυβδοσκεπῆ» εἶχε καὶ ἱμαρέτ ἐν τῇ ἀρχῇ του καθὼς καὶ μεδρεσέν· ἀργότερον ἀπέκτησε μιναρὲν καὶ μετεβλήθη εἰς τζαμίον. Κατὰ τὴν βουλγαρικὴν κατοχὴν τῆς δυτικῆς Θράκης καὶ συγκεκριμένως τὸ 1917 ὁ φρούραρχος Διδυμοτείχου Ραϊτόξω ἀφῆρεσε τὴν μολυβδοσκεπὴν στέγην του, ἐλαφύραγώγησε δὲ καὶ τὸ παρακείμενον ἱμαρέτ. Ἐκαλεῖτο δὲ οὐ μόνον μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν βουλγάρων ἀχρηστεύσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς πλήρους τὰ τελευταῖα ἔτη κατεδαφίσεως τῶν εἰρειπίων του πρὸς πρόληψιν δυστυχημάτων καὶ παραλαβὴν τῶν μαρμάρων καὶ λίθων, «Νασούχ μπέη τζαμισί» ἢ συνηθέστερον «ἱμαρέτ τζαμισί» ἢ ἀπλῶς «ἱμαρέτ». Εἶχεν ἄλλοτε προκαταρκτικὸν σχολεῖον καὶ ἔκειτο, ὅπως ἐνθυμούμεθα καὶ ἡμεῖς, ἀπέναντι τοῦ περιβόλου τοῦ «χουκουμάτ» (διοικητηρίου) δηλ. τοῦ σημερινοῦ κτιρίου τῆς ἐπαρχίας Διδυμοτείχου καὶ ἄλλων δημοσίων γραφείων.

ΤΡΙΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ τοῦ «Κούρτ μπέη» ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἑβλιγιά ἀπλῶς, ἐκαλεῖτο τοιοντοτρόπως, ἴσως διότι ὁ κτίτωρ αὐτοῦ εἶχε τὸ ἐπώνυμον Κούρτ μπέη (πιθανὸν Κιούρτ=Κοῦρδος καὶ ὄχι Κούρτ=λύκος). Οἱ σημερινοὶ ἀγνοοῦν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν τόπον τοῦ τεμένουσ τούτου. Ἴσως πρόκειται περὶ ἐνὸς τῶν τζαμιῶν ἐκείνων, τὰ

ὅποια δὲν εἶχον ἰδιαίτερον ὄνομα καὶ ἦσαν γνωστὰ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν συνοικιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν ἐκτισμένα, ὡς λ. γ. «Κοὺμ μαχαλεσί τζαμισί» ἢ «Τζιτζιζιρ μαχαλεσί τζαμισί» κ. λ. π. ἢ ἐκείνων, ἅτινα ἔμειναν οὕτως ἢ ἄλλως χωρὶς ὀνόματα.

ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ «Μπαζαρλῆμπέη» ἢ «'Αλατζᾶ» (δηλ. ὑπέρουθρον ἢ ποικιλόχρουν κατὰ τὸν Ι. Σπαθάρην, μεταφραστὴν τῶν περὶ Δυτικῆς Θράκης γραφομένων τοῦ 'Εβλιγιά). Τὸ ὑπὸ διπλοῦν ὄνομα μεστζίτ τοῦτο ἀγνοεῖται ὑπὸ τῶν σημερινῶν σχεδὸν γενικῶς καὶ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα καὶ ὡς πρὸς τὸν τόπον. Μόλις δὲ τελευταίως, κατορθώσαμεν, ὡς νομίζομεν, νὰ ἐξακριβώσωμεν ποῖον εἶναι. Μεταξὺ τῶν τζαμίον, εἶναι καὶ ἓν τζαμίον, διασωζόμενον μέχρι τοῦδε. Καλεῖται «κιουτσιούκ τζαμί» ἦτοι μικρόν. Λέγουν δέ, ὅτι ἰδρῦθη παρὰ τοῦ διδυμοτείχτου φιλανθρώπου Χατζῆ 'Οσμάν ἀγᾶ καὶ ὅτι καὲν ἀνεκτίσθη ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς τοὺς σημερινούς 'Εμὶν μπέη. Τὸ τζαμίον τοῦτο ὀνομάζεται καὶ «σαντριβάν τζαμισί» δηλ. τοῦ ἀναβρυτηρίου, ἢ «τσαρσῆ τζαμισί» τῆς ἀγορᾶς. Ἐκ τῆς τελευταίας ὀνομασίας καθίσταται γνωστόν, ὅτι τοῦτο εἶναι, φαίνεται, ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὸ ὑπὸ τοῦ 'Εβλιγιά ἀναφερόμενον μεστζίτ «Μπαζαρλῆμπέη» ἢ «'Αλατζᾶ». Περὶ τὸ μικρόν τζαμίον συνοικία ἐκαλεῖτο ἄλλοτε «τσαρσῆ» καὶ «μπαζαρλῆμπείλῆ» ἢ ὀρθότερον «μπαζαρλῆμπέη» ἢ μόνον «μπαζαρλῆ». Ἄρα ἐκεῖ θὰ ἦτο τὸ μεστζίτ «Μπαζαρλῆμπέη» ὅπερ ἀπέκτησε, φαίνεται, ἀργότερον μιναρὲν καὶ μετεβλήθη εἰς τζαμίον. Κατὰ τὸν Μουσταφᾶ 'Αζίζ Νουμὶκ ὀγλοῦ καὶ τινες ἄλλους τὸ τέμενος τοῦτο ἐκᾶν δύο φορές, ὑπὸ τοῦ 'Εμὶν μπέη δὲ ἐγένετο ἡ δεύτερα ἀνακαίνισίς του. Ἐπεκράτησαν λοιπὸν κατόπιν τὰ ὀνόματα «κιουτσιούκ τζαμί», «σαντριβάν τζαμισί» καὶ «τσαρσῆ τζαμισί». Ἐλησμονήθησαν δὲ τὰ παλαιὰ «Μπαζαρλῆμπέη» καθὼς καὶ «'Αλατζᾶ», τὸ ὁποῖον εἶχεν, ὅπως εἶδομεν, ἔνεκα ἴσως καὶ τοῦ ἄλλοτε ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος. Ἐν τῷ εἶχομεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἀπὸ δύο περιπτῶν ἐτῶν τὸ τέμενος τοῦτο χρησιμεύει ὡς εὐκτήριος οἶκος τῶν ὀλιγωτέρων ἀπὸ ἄλλοτε μωαμεθανῶν τοῦ Διδυμοτείχου, διότι τὰ ἄλλα τεμένη εἶναι ἅπαντα κατεστραμμένα. Ἐξαιρετικῶς δὲ ὁ μουεζὶν ἐξακολουθεῖ νὰ ψάλλῃ τὸ ἐξὲν εἰς τὸ τέμενος Βαγιαζίτ. Ἐπίσης τὸ μικρόν τζαμίον ἀπὸ τινῶν ἐτῶν χρησιμοποιοεῖται καὶ ὡς γραφεῖον τοῦ «μουφτῆ», ἦτοι τοῦ ἱεροδίκου, τοῦ νομοῦ Ἐβρου, ἔχοντος πλέον ὡς ἔδραν αὐτοῦ τὸ Διδυμότειχον.

ΠΕΜΠΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ «'Αγκάλ Βασῆ» (πλατύσωμος φοῖνιξ κατὰ τὸν μεταφραστὴν), λέγομεν καὶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι καὶ περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3 μεστζίτ, ὅτι δηλονότι εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς σημερινούς.

ΕΚΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ «'Οροῦτς πασᾶ», περὶ τοῦ ὁποίου ὁ 'Εβλιγιά ἀναφέρει μόνον, ὅτι εἶχε μεδρεσέν, εὐρίσκετο μεταξὺ τῆς παλαιᾶς λαχα-

ναγοῤ, ὁπόθεν ἦτο ἡ εἴσοδος του, καὶ τῆς πρὸς τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἀγούσης ὁδοῦ, τῆς καλουμένης ἄλλοτε «μπαλοῦκ μπαζάρ». Χρησιμεῖει ἤδη ἀπὸ ἐτῶν ὡς κατάστημα παρεχόμενον ἐπὶ ἐνοικίῳ ὑπὸ τῆς βακουφικῆς ἐπιτροπῆς. Πρὸς τὸ μέρος τοῦ παλαιοῦ μπαλοῦκ μπαζάρ καὶ κάτωθεν τοῦ ἄλλοτε μεστζίτ ὑπάρχει κατάστημα, ὅπερ εἶναι ἰδιοκτησία χριστιανική. Πρὸς τὸ μέρος ἐπίσης μπαλοῦκ μπαζάρ σφύζεται μικρὸς ἐξώστης τοῦ μεστζίτ με σιδηρᾶ κάγκελλα, ὅστις ἀνεπλήρωεν ἄλλοτε τὴν θέσιν μιναρῆ. Ὅτι τὸ μεστζίτ τοῦτο ἦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιά ἀναφερόμενον μεστζίτ Ὅρουτς πασᾶ, ἐπληροφορήθημεν παρὰ τοῦ γέροντος τούρκου Ἰμπραὰμ Καρακᾶς, ἐνῶ ἄλλοι, ὀθωμανοὶ καὶ ἡμέτεροι, τὸ ἐνθυμοῦνται ἀπλῶς ὡς μεστζίτ. Πολλοὶ γνωρίζουν, ὅτι ἡ συνοικία ἐκείνη καὶ κυρίως ἡ ὑπερθεν τοῦ μεστζίτ καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου περιοχὴ, ἀπὸ τοῦ καέντος πρό τινων ἐτῶν ξενοδοχείου Σταϊκίδου μέχρι τῆς ἀρμενικῆς σχολῆς, ὀνομάζετο συνοικία «Μεδρεσῆ», ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι ἐκεῖ εἷς τι κατάλληλον μέρος ὑπῆρχεν ὁ μεδρεσῆς τοῦ Ὅρουτς πασᾶ. Τὸ μεστζίτ τοῦ Ὅρουτς πασᾶ ἔπαυσε νὰ λειτουργῇ, ἄγνωστον πότε καὶ πῶς. Περιῆλθε δὲ εἰς χεῖρας χριστιανικᾶς, καθ' ἃ ὅμως ἐνθυμοῦνται ἤδη ἀρκετοὶ ἐλειτούργησε πάλιν μετὰ τὸ 1912—1914, ὁπότε κατεσχέθη δικαστικῶς, ἐνῶ τὸ κάτω κατάστημα ἐξακολοθεῖ νὰ παραμένῃ μέχρι τοῦδε ὡς χριστιανικὴ ἰδιοκτησία.

ΕΒΔΟΜΟΝ. Τὸ μεστζίτ «Καπουτζή» καὶ τοῦτο εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς σημερινούς. Ὑποθέτομεν, ὅτι ἦτο τὸ ὑπὸ τῶν βουλγάρων καταστραφέν τέμενος «Κιοπριοῦ μαχαλεσί τζαμισί», τὸ ὁποῖον ἔκειτο παρὰ τὴν λιθίνην γέφυραν τοῦ Ἐρυθροποτάμιου καὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ «Κιοπριοῦ», δηλ. γεφύρας, καὶ τὸ ὁποῖον ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς συνοικίας ἐκείνης ἐντεῦθεν τῆς γεφύρας καὶ ὀλίγον ὑπερθεν διασφύζονται μέχρι τοῦδε εἰς ἀρκετὰ καλῶν καταστάσεων μεγάλα διπλαῖ πύλαι τοῦ φρουρίου, καλούμεναι παρὰ τοῦ λαοῦ «Νερόπορτες». Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ λέξις πύλη (πόρτα) λέγεται τουρκιστὶ «καποῦ», φαίνεται, ὅτι τὸ κάτωθεν τῶν πυλῶν τούτων μεστζίτ ὀνομάσθη «Καπουτζή» ἦτοι τῆς πύλης, τῆς πόρτας, ἀργότερον δὲ μετεβλήθη εἰς τζαμίον καὶ προσέλαβε τὸ ὄνομα τῆς συνοικίας «Κιοπριοῦ μαχαλέ».

ΟΓΔΟΟΝ. Τὸ ἄγνωστον εἰς τοὺς σημερινούς μεστζίτ «Τατάρ» ἢ κατὰ τὸν μεταφραστικὸν «Ταταρικόν». Δυστυχῶς ὁ Ἐβλιγιά περιορίζεται εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν προσκυνημάτων κατ' ὄνομα μόνον, ἐκτὸς τοῦ μεγάλου τεμένους Βαγιαζίτ. Ἦδη ὑπάρχει ἠρειπωμένος τεκκῆς ἢ μᾶλλον τάφος ἐπ' ὀνόματι «Τατάρ Μπαμπᾶ» εἰς τὸ μικρὸν κατεστραμμένον νεκροταφεῖον «Ταταρλάρ» πρὸς τὰ ὀπισθεν τῆς οἰκίας Ἀριστοτέλους Παπαγιαννοπούλου, Μεταξὺ τῆς οἰκίας ταύτης καὶ τῆς οἰκίας Γ. Ἀσημακο-

πούλου ἀρχίζει ἡ ὁδὸς Ταταρλάρ, ἡ πρὸς τὰ ἐνδότερα δὲ συνοικία φέρει πάλιν τὸ ἴδιον ὄνομα, ἐννοεῖται, ὅτι τὸ ὄνομα Ταταρλάρ ἐγκατελείφθη ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς πλέον ἐποχῆς καὶ εἶναι ἐν μερικῇ μόνον χρήσει παρὰ τοῖς μωαμεθανοῖς. Εἰς τὸν περιβόλον τοῦ ἐκεῖ νεκροταφείου, ἐκτὸς τοῦ κατεστραμμένου τάφου τοῦ Τατάρ μπαμπά, διασώζεται ἡδὴ παλαιὸν ἰσόγειον κτίριον. Τὸ κτίριον λοιπὸν τοῦτο ἦτο ἴσως τὸ μεστζίτ Τατάρ, ἐνθα μονάζων, φαίνεται, ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ὁ Τατάρ μπαμπά. Τὸ κτίριον τοῦτο χρησιμεύει ἡδὴ ὡς κατοικία καὶ ἀποθήκη. Κατὰ τινες τῶν σημερινῶν Τατάρ μεστζίτ ἦτο ἴσως τὸ φερόμενον ἐπ' ὀνόματι «Κιναλῆ μεστζίτ». Ἡ ὀνομασία ὁμως αὕτη ἐκ μέρους ἄλλων, ὅλων σχεδόν, ἀποδίδεται εἰς ἄλλο καταστραφέν μεστζίτ, τοῦ Φεριδοῦν Ἀχμέτ πασά, περὶ τοῦ ὁποῦοι θὰ εἴπωμεν περαιτέρω.

ENATON. Τὸ μεστζίτ «Χαράτς» ἢ «χαρατζικόν» κατὰ τὸν Σπαθάρον, εἶναι ἄγνωστον ἐπίσης εἰς τοὺς σημερινούς. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ λέξις χαράτς σημαίνει τὸν κεφαλικὸν φόρον, τὸν ὁποῖον εἰσέπραττεν ἡ κυβερνήσις, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ μεταφραστὴς, λέγων ἐν ὑποσημειώσει «εἰσπράκτωρ κεφαλικοῦ φόρου», κάμνομεν μίαν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ μεστζίτ τοῦτο ὀνομάσθη τοιοῦτοτρόπως ἢ οἷατι ἐκτίσθη εἰς μέρος, ἐνθα εἰσπραττέτο πρότερον κεφαλικὸς φόρος, ἢ οἷατι ἐπεγράτησεν ἡ συνήθεια κατόπιν νῦν εἰσπραττέτο εἰς τὸν περιβόλον τοῦ μεστζίτ, ἢ τέλος διότι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ τεμένους τούτου ἦτο εἰσπράκτωρ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου Διδυμοτείχου, πάντως μᾶς εἶναι ἄγνωστον, ποῦ ἔκειτο.

ΔΕΚΑΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ «Ζεντζιολῆ» δηλαδὴ ἀλυσόδετον, κατὰ τὸν μεταφραστὴν, δὲν γνωρίζουν καὶ αὐτὸ οἱ σημερινοί. Ἴσως ἔκειτο πλησίον ἐνὸς φρέατος, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὴν ὁδὸν Σταθμοῦ, κάτωθεν τοῦ ἡρώου καὶ ἔμπροσθεν ἀκριβῶς τοῦ παντοπωλείου Καμπασακάλη. Τὸ φρέαρ καλεῖται καὶ σήμερον ἀκόμη παρὰ τινῶν γεροντοτέρων τούρκων καὶ ἡμετέρων «ζεντζιολῆ κουγιού», διότι ἡ ἐξ αὐτοῦ ὑδροληψία ἐγίνετο ἄλλοτε ὄχι διὰ σχοινοῦ, ἀλλὰ δι' ἀλύσεως. Ὁ κάδος δηλαδὴ ἐρρίπτετο πρὸς ἄντλησιν ἐντὸς τοῦ φρέατος, ὃν προσδεδεμένος εἰς τὸ ἐν ἄκρον μεγάλου κοντοῦ, ὅστις ἐστηρίζετο ὀριζοντίως ἐπὶ καθέτου στύλου, ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔτερον ἄκρον τοῦ κοντοῦ ἦτο βαρύτερον ἕνεκα τοῦ πρὸς τὸ μέρος ἐκείνου μήκους καὶ πάχους αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ὁ πλήρης πλέον ὕδατος κάδος ἀνήρχετο εὐκόλως καὶ ἀκόπως μὲ τὴν ἀπλῆν διεύθυνσιν τῶν χειρῶν τοῦ ἀντλοῦντος. Τὸ παλαιὸν τοῦτο σύστημα τῆς ὑδροληψίας δὲν ὑπάρχει πλέον. Τὸ ἐν λόγῳ φρέαρ εἶναι κατεσκευασμένον τετράγωνον καὶ ἀρκετὰ εὐρὴ ἐν εἴδει δεξαμενῆς, μόνον δὲ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς εἶναι στενὸν καὶ ἔχει ἐπ' αὐτοῦ μέχρι τοῦδε τὴν συνήθη λιθίνην στεφάνην. Τὸ ὕδωρ του ἐχρησίμευεν, ὡς φαίνεται, πρὸς ἀπόνησιν τῶν χειρῶν, «ἀμπδέστ»,

τῶν εἰς τὸ μεστζίτ προσευχομένων. Ἡ ἀκριβὴς θέσις τοῦ μεστζίτ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀπισθεν τοῦ παντοπωλείου Καμπασακάλη, ἔνθα εὐρίσκονται μέχρι τοῦδε λίθοι τινὲς καὶ μάρμαρα κεικωμένα εἰς τὴν γῆν.

ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ «τουδζέρ» (ἐμπορικὸν ἢ τοῦ ἐμπορίου) καὶ τοῦτο ἀγνοεῖται σήμερον, ἐκτὸς ἐὰν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἓν τῶν τεμενῶν, τῶν φερόντων τὰ ὀνόματα τῶν συνοικιῶν αὐτῶν.

ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ «Ἐπτάλ Τζιντί». Ὁ Σπαθάρης ἐρμηνεύει τὴν ὀνομασίαν ταύτην ὡς ἑξῆς: «Ἅγιος Καβαλλάρης, μήπως ἐκκλησία Ἁγίου Δημητρίου ἢ Ἁγ. Θεοδώρων; ἢ λέξις ἐπτάλ... κοινῶς προφέρεται Ἁπτάλ, ἐπαίτης, ἅγιος, εὐήθης, σχολαστικός». Περὶ δὲ τῆς ἐν τῷ μουσουλμανικῷ μοναχισμῷ σημασίας τῆς λέξεως παραπέμπει εἰς τὸν Hammer Τόμ. 1 σελ. 156, 203, 391. (Θρακικά Δ'). Κατὰ τὰς ἰδικὰς μας πληροφορίας ἡ ὀνομασία ἐπτάλ τζιντί διασώζεται ἤδη ἐν Διδυμοτείχῳ ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον γλωσσικῶς «ἀπτάλ τζουνεϊτ». Ἀποδίδεται ὁμως εἰς τὸν μέχρι τοῦδε σωζόμενον καὶ τιμώμενον διὰ κανδήλας τεκκὲν ἢ μᾶλλον τάφον ἐνὸς ἐθνομάρτυρος. Οὗτος, καθ' ἃ ἀναφέρουν ἐκ παραδόσεως οἱ μωαμεθανοὶ Διδυμοτείχου, ἐφανεύθη κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης τὸ 1361, ἐν ᾧ ὄραμα κατὰ τῶν τειχῶν αὐτῆς. Ἐπεσε δὲ ἐκεῖ ἔνθα εὐρίσκεται ἤδη ὁ τάφος του, ἦτοι κατωθεν τοῦ πύργου τῆς μεγάλης ἀλῆς τοῦ γυμνασίου, καὶ τιμάται ὡς ἅγιος. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο κληρικὸς τοῦ πολιορκουόντος τὴν πόλιν τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἐμάχετο ἔφιππος, διὰ τοῦτο ἀπεκλήθη, φαίνεται, ἐπτάλ τζιντί ἢ ὅπως εἶπομεν ἀπτάλ τζουνεϊτ, δηλ. ἅγιος καβαλλάρης. Πλησίον λοιπὸν τοῦ τάφου τούτου ἢ μᾶλλον τοῦ μικροῦ νεκροταφείου, ἔνθα εὐρίσκεται, ὑπῆρχεν ἄλλοτε τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιά ἀναφερόμενον μεστζίτ, τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ σημερινοὶ μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν ὡς τζαμί, ὑπὸ ἄλλο ὁμως ὄνομα. Τοῦτο κατ' αὐτοὺς ἐκτίσθη, ἢ μᾶλλον καταστραφὲν ἀνεκτίσθη, ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Διδυμοτείχου Φερίδου Ἀχμέτ πασᾶ. Τὸ πότε ἔζησε καὶ ἀπέθανεν ὁ πασᾶς οὗτος δὲν ἐμάθομεν, παρὰ μόνον, ὅτι ἐτάφη εἰς τὸ τελευταίως ἐκκαφὲν μικρὸν νεκροταφεῖον, ὅπερ ἦτο ἐν τῇ κεντρικῇ πλατείᾳ, ἔμπροσθεν τοῦ ξενοδοχείου «Μακρὰ Γέφυρα». Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μεστζίτ ὀνομάζετο παρὰ τῶν σημερινῶν «Μποντούρ Τζαμί», διότι ὁ μιναρῆς του ἦτο «μποντούρ», δηλαδή χαμηλός, κατεστράφη δὲ ὑπὸ τῶν βουλγάρων. Ἐπανερχόμενοι εἰς τὰ προαναφερθέντα ἐρμηνευτικὰ σχόλια τοῦ Σπαθάρη καὶ τὰ παρ' ἡμῶν σχετικῶς ἱστορηθέντα (ἅγιος καβαλλάρης, ἐθνομάρτυς κ. λ.) ἐκφράζομεν τὴν γνώμην, ὅτι τὸ Μποντούρ τζαμί ἢ μᾶλλον μεστζίτ Ἐπτάλ τζιντί δὲν ἦτο προηγουμένως χριστιανικὸς ναὸς (ἅγ. Δημητρίου ἢ ἅγ. Θεοδώρων), Σύγχυσις λοιπὸν ἐπῆλθε καὶ ἐν-

ταῦθα διαφόρων θρούλων καὶ παραδόσεων, ὅπως συνέβη καὶ διὰ τὸ τέμενος Βαγιαζίτ, καθὼς ἀνεπτύξαμεν ἐν τῇ σχετικῇ πραγματείᾳ. Καὶ πραγματικῶς, μεγάλη σύγχυσις διαφόρων θρούλων καὶ παραδόσεων ἐγένετο ὡς πρὸς τὸ Μποντούρ τζαμί ἢ μᾶλλον τὸ τζαμί ἢ τὸν τεκκὲν τοῦ Ἐπτάλ Τζουνεϊτ. Τὸν τεκκὲν τοῦτον θεωροῦν οἱ ἡμέτεροι ὡς τάφον τῆς βασιλοπούλας τοῦ θρούλου, ἣτις ἔπεσε κατὰ τὴν ἄλωσιν ἀπὸ τοῦ ὑπερθεῖν πύργου, τὸν ὁποῖον διὰ τοῦτο ὀνομάζουσαν καὶ τώρα ἀκόμη «πύργον τῆς βασιλοπούλας». Ἀλλὰ σφάλλονται, διότι τοιοῦτοτρόπως θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομάζεται καὶ πραγματικῶς ὀνομάζετο ὁ ἄλλοτε ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως, εἰς τὰ παλαιὰ βυζαντινὰ κατόπιν δὲ τουρκικὰ, ἀνάκτορα ὑπάρχων τριγωνικὸς ἢ τετράγωνος πύργος, ἐλέγετο τουρκιστὶ «Κῆς κουλέ» ἢ «Κῆς κουλεσί», πύργος κόρης, πύργος τῆς παρθένου, δηλαδὴ ὁ γυναικωνίτης τῶν ἀνακτόρων. Τοῦ πύργου τούτου, κατὰστραφέντος πρὸ πολλοῦ, μόλις διακρίνονται τὰ εἰσέλματα, οἱ δὲ γέροντες, τοῦρκοι καὶ ἡμέτεροι, ἐνθυμοῦνται τοίχους τινὰς εἰς ὕψος 4—5 μέτρων μὲ τὸ ὄνομα Κῆς κουλέ. Πρὸς μεγαλειτέραν διαπίστωσιν ἀναφερόμεν, ὅτι καὶ ὁ Ἐβλιγιὰ ἀκόμη τὸν 17ον αἰῶνα, περιγράφων δι' ὀλίγων τὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως παλαιὰ ἀνάκτορα ὀνομάζει ἐν τμημα αὐτῶν διὰ τῆς φράσεως «Κῆς Κουλεσί», λέγει δὲ ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «... τὸ ἐσωτερικὸν μέρος τοῦ ἄνω φρουρίου εἶναι διώροφον ἀποτελούμενον ἐκ δύο τμημάτων, τὸ ἐν ἑξ αὐτῶν ὀνομάζεται Κῆς Κουλεσί...» Μετὰ τὴν ἐκ Διδυμοτείχου ἀποχώρησιν τῶν βουλγάρων οἱ ἐπανελθόντες τοῦρκοι ἐπώλησαν τὸ ὑλικὸν τοῦ ἡρειπωμένου πλέον Μποντούρ τζαμί εἰς τινα χριστιανόν, ὅστις μετεκόμισεν ἐκεῖθεν πᾶν ὅ,τι τὸ ἐχρησίμευεν. Οἱ περίοικοι ὅμως τοῦρκοι ἤρχισαν κατόπιν νὰ ὀρίπτουν πρὸς τὰ κάτω τῶν εἰσέλμων διαφόρους ἀκαθαρσίας, ἐν ᾧ παραλλήλως περιεποιούντο τὸ μικρὸν νεκροταφεῖον καὶ κυρίως τὸν λεγόμενον τάφον τοῦ Ἐπτάλ τζουνεϊτ. Τὸ πρᾶγμα ἦτο περιέργον· τί ἄρα γε συνέβαιεν; ἀπλούστατα τὸ ἑξῆς: ἐντὸς τῶν ὑπολειμμάτων τῶν εἰσέλμων εὐρίσκετο μαρμαρίνον κιονόκρανον μὲ ἀναγλύφους σταυρούς, καθὼς καὶ μέγας σπόνδυλος κίονος, ἔχων μῆκος μὲν 2 μέτρα καὶ 0,70, πάχος δὲ ἀνάλογον πρὸς τὸ κιονόκρανον. Οἱ τοῦρκοι, μὴ θέλοντες νὰ φαίνωνται τὰ χριστιανικὰ ταῦτα μάρμαρα, τὰ ὁποῖα, παραληφθέντα, ἄγνωστον πόθεν καὶ πῶς, εἶχον χρησιμοποιηθῆ κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν ἢ ἀνοικοδόμησιν τοῦ τέμενους, κατέχωνον αὐτὰ μὲ ἀκαθαρσίας τοῦ δρόμου καὶ τῶν οἰκιῶν. Τὸ 1933 ὅμως ἐγένετο τοῦτο ἀντιληπτὸν καὶ τὸ μὲν κιονόκρανον μετεφέρθη τῇ ὑποδείξει καὶ ἐπιστάσιᾳ ἡμῶν εἰς τὸ κατόπιν καὲν παλαιὸν ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐποχῆς κτίριον τῆς δημαρχίας Διδυμοτείχου πλαγίως τῆς Δημοτικῆς λέσχης· ἀλλ' ὁ σπόνδυλος παρέμεινε. Ἀνεφέραμεν τὰ ἀνωτέρω ὄχι βεβαίως διὰ νὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν σφαλερὰν γνώμην, ὅτι τὸ Μποντούρ τζαμί ἢ Ἐπτάλ

τζουνεΐτ ἦτο δῆθεν ἄλλοτε χριστιανικὸς ναός. Ἡμεῖς κατεπολεμήσαμεν αὐτὴν καὶ εἰς τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε, ἀναγράφαντες σχετικῶς καὶ ἐκ δοθείσης ἀφορμῆς εἰς τὴν πραγματείαν ἡμῶν περὶ τῆς τὸ 1936 ἀνευρεθείσης ἐν Διδυμοτείχῳ ἀναθηματικῆς στήλης τῶν Πλωτινοπολιτῶν («Θρακικὰ» Η΄). Θέλομεν μάλιστα νὰ διαπιστώσωμεν καὶ πάλιν, ὅτι ἐγένοντο καὶ γίνονται πολλαὶ συγχύσεις ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ ἀπλούστατα ἐξηγεῖται, ὅπως προείπομεν, ὅτι τὰ χριστιανικὰ ἐκεῖνα μάρμαρα μετεφέρθησαν ἀλλαχόθεν, ἄγνωστον ὅμως πότε καὶ πόθεν, ἄλλως δὲ ὁ Ἐβλιγιὰ Τζελεμπῆ οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ ἂν τὸ τέμενος τοῦτο ἦτο ἄλλοτε ναός. Πρὸς τούτοις καὶ ὁ Σπαθάρης σχολιάζει ἀπλῶς τὰς λέξεις Ἐπιτὰλ τζεντι καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ, καθὼς εἶδομεν, τὴν ὀνομασίαν τοῦ τεμένους, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὰ ὅσα σχετικῶς ἐστορήσαμεν ἡμεῖς, διὰ τῶν ὁποίων ἐξεθέσαμεν τὴν μόνην φυσικὴν προέλευσιν καὶ ὁρθὴν σημασίαν αὐτῆς, ἄρα τὸ τέμενος τοῦτο δὲν προῦπήρξεν ὡς ναός.

ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ «Φερχάτ μπέη», διστάζομεν νὰ ταυτίσωμεν τοῦτο πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν σημειῶν ἀναφερόμενον καὶ ὑπὸ τῶν βουλγάρων καταστραφέν μεστζίτ, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὸ ὄνομα «Γαζῆ Φερχάτ μπαμπά». Εἰς τὸν αὐλόγυσόν του διασώζεται εἰσέτι ὁ τεκνὸς ἢ μᾶλλον ὁ τάφος τοῦ Γαζῆ Φερχάτ μπαμπά εἰς τὴν συνοικίαν, ἣ ὁποία ἔφερε μέχρι τῆς ἐλληνικῆς κατοχῆς τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ ἣ ὁποία λέγεται κοινῶς «Κατσιβέλικα». Ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον διστάζομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν συνταύτισιν, δὲν εἶναι μόνον ἡ διαφορὰ τῶν ὀνομάτων ἢ μᾶλλον τῶν ἐπωνύμων «Φερχάτ μπέη» καὶ «Γαζῆ Φερχάτ μπαμπά», ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξῆς: δηλαδὴ ὁ Ἐβλιγιὰ, ἐκτὸς τῶν 12 μεστζίτ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος, ἀναγράφει περαιτέρω καὶ τεκνέδες καὶ τάφους· μεταξὺ λοιπὸν τούτων εἶναι καὶ ὁ τάφος τοῦ «Γαζῆ Φερχάτ μπαμπά». Ὁ μεταφραστὴς δὲ Σπαθάρης, γράφων τὸ μεστζίτ Φερχάτ μπέη, λέγει ἐν ὑποσημειώσει, ὅτι ὁ Φερχάτ μπέης ἦτο στρατηγὸς τοῦ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ Γ΄. καὶ παραπέμπει πρὸς τοῦτο εἰς τὸν Χάμιερ (τόμος Ζ΄ σ. 29 κ. ἐ.) ὅθεν γεννᾶται τὸ ζήτημα: διατί ἄρα γε ὁ Ἐβλιγιὰ ἀναγράφει τὸ μὲν μεστζίτ μὲ τὴν ὀνομασίαν Φερχάτ μπέη, τὸν δὲ τάφον μὲ τὴν ὀνομασίαν Γαζῆ Φερχάτ μπαμπά, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ, ἂν ὁ Φερχάτ μπέης καὶ ὁ Γαζῆ Φερχάτ μπαμπά ἦσαν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον; Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Φερχάτ μπαμπά ἀναφέρεται ὡς «γαζῆ» δηλ. νικητῆς καὶ ὅτι κατὰ τοὺς σημεινοῦς ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ὑπὸ τῶν βουλγάρων καταστραφέντος μεστζίτ Γαζῆ Φερχάτ μπαμπά ἦτο εἰς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐν τούτοις, ἐπαναλαμβάνομεν, διστάζομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν συνταύτισιν ἔχομεν δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ἄλλο εἶναι τὸ μεστζίτ τοῦ Φερχάτ μπέη καὶ ἄλλο τὸ μεστζίτ τοῦ Γαζῆ Φερχάτ μπαμπά, ἐκτὸς εἰὰν παραδεχθῶμεν,

ὅτι ὁ Ἑβλιγιά, γράφων προχείρως καὶ συντόμως, παρέλειψε νὰ προσθή-
σῃ, ὅτι τὰ δύο ταῦτα πρόσωπα ἀποτελοῦν ἓν καὶ τὸ αὐτό, διότι ἓν ἐναν-
τία περιπτώσει φάσκει καὶ ἀντιφάσκει.

Θὰ ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ τζαμία καὶ τὰ μεστζίτ κατὰ τὰς πληροφορο-
γιας, τὰς ὁποίας ἐλάβομεν παρὰ τῶν σημερινῶν μωαμεθανῶν. Ταῦτα
κατεστράφησαν, ὡς προαναφέραμεν, κατὰ τοὺς βουλγαρικοὺς πολέμους
ἐκτὸς δύο μόνον, καίτοι δέ τινα ἐξ αὐτῶν συμπίπτουν οὕτως ἢ ἄλλως
πρὸς τινα τῶν ὑπὸ τοῦ Ἑβλιγιά ἀναγραφομένων, ἐν τούτοις θ' ἀπαριθ-
μήσωμεν ἀπ' ἀρχῆς καὶ κατὰ σειρὰν ὅλα καὶ θὰ ἐπιφέρωμεν ἐπ' αὐτῶν
τὰς δεούσας παρατηρήσεις :

ΠΡΩΤΟΝ. Τὸ τζαμίον Βαγιαζίτ, ἀναφερόμενον ὑπ' ἀριθ. 1 ὑπὸ
τοῦ Ἑβλιγιά.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Τὸ «Κιοντσὸν τζαμί». (ιδὲ μεστζίτ Ἑβλιγιά μὲ ὀνό-
ματα «Μπαζαρλή» καὶ «'Αλατζᾶ» ὑπ' ἀριθ. 2).

ΤΡΙΤΟΝ. Τὸ τζαμίον «'Ιμαρετ» ἢ τοῦ Νασούχ μπέη (ἀριθμ. 7 τοῦ
Ἑβλιγιά).

ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Τὸ «Μποντοῦ τζαμί» (ἀριθμ. 12 τοῦ Ἑβλιγιά).

ΠΕΜΠΤΟΝ. Τὸ τζαμίον «Κιοπτοῦ μαχαλεσί» (ἀρ. 7 τοῦ Ἑβλιγιά).

ΕΚΤΟΝ. Τὸ τζαμίον τῆς συνοικίας «Κοῦμ μαχαλεσί» ἀγνωστον, ἐὰν
καὶ πρὸς ποῖον τῶν ὑπὸ τοῦ Ἑβλιγιά ἀναφερομένων προσκυνημάτων
συμπίπτει.

ΕΒΔΟΜΟΝ. Τὸ τζαμίον τῆς συνοικίας «Τζιριτζίρ» λέγομεν καὶ περὶ
αὐτοῦ ὅ,τι εἶπομεν καὶ περὶ τοῦ ἑκτου. Περὶ τῆς ιδρύσεώς του μᾶς διη-
γήθη ὁ γέρον Ἰμπραάμ Καρακᾶς περιεργον μῦθον : ἐκεῖ, λέγει, ἔνθα
ἐκτίσθη, ὑπῆρχε παλαιὰ πηγὴ στοιχειωμένη, καθ' ἐκάστην δὲ νύκτα
ἐκόαζον βάρταχοι, ἐκλαμβανόμενοι ὑπὸ τῶν περιοίκων τούρκων ὡς πνεύ-
ματα τοῦ ὕδατος καὶ οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν· μία μαία λοιπόν,
μεταβαίνουσα διὰ τὸν τοκετὸν γείτονος γυναικός, κατέπεσε παρὰ
τὴν πηγὴν τεταραγμένη καὶ ἡμιλιπόθυμος. Εἶχεν ἴδει τεράστιον βάρ-
ταχον, ὅστις εἶπε πρὸς αὐτήν : «θὰ ἀποθάνης, ἐὰν ἡ ἔγκυος γεννή-
σῃ θῆλυ, θὰ ζῆσῃς δέ, ἐὰν γεννήσῃ ἄρρεν»· συγχρόνως ἄλλοι βάρταχοι,
δηλαδὴ πνεύματα, εἶπον : «νὰ ὑπάγῃς καὶ νὰ σκορπίσῃς εἰς τὴν οἰκίαν
τῆς ἐπιτόκου φύλλα κρομμύων καὶ σκόρδων καὶ τότε μὴ φοβῆσαι, διότι
δὲν θὰ πάθῃς τίποτε». Ἡ μαία ἐγερωθεῖσα μετέβη καὶ ἐξετέλεσε τὴν πα-
ραγγέλιαν, ἐν ᾧ δὲ μετ' ὀλίγον εἶχε γεννηθῆ θῆλυ τέκνον, τὰ διεσκορπι-
σμένα φύλλα μετεβλήθησαν εἰς χροσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, τὰ ὁποῖα
ἐξεχύνοντο ἐκ τῶν διαφόρων ὀπῶν ἔξω τῆς οἰκίας. Αἶφνης ἠκούσθησαν

κτύποι ἰσχυροὶ καὶ ἀλλεπάλληλοι εἰς τὴν θύραν ἡ μαία λαβοῦσα τότε τεμάχιον κηροῦ ἔπλασεν αὐτὸ καταλήλως καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τῆς ἀρτιγεννήτου κόρης, ἣτις ἐξελήφθη τοιουτοτρόπως ὡς ἄρρεν παιδίον ἀπὸ τὰ εἰσελθόντα πνεύματα· καὶ ταῦτα μὲν ἐξηφανίσθησαν· ὁ ἀρχηγός των, ὁ γιγαντιαῖος βάτραχος, διερράγη παταγωδῶς, ἡ δὲ μαία, σφά καὶ ἐλευθέρα, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. Ἐκτοτε ἡ πηγὴ ἔμεινεν ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τῶν πνευμάτων, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς συνοικίας, ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς μαίας καὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς πηγῆς, ἔκτισαν εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἄλλὰχ (τὸν Θεὸν) τέμενος παρὰ τὴν πηγὴν, ὅπερ ὀνομάσθη «Τζιοτζιο μαχαλεσι τζαμισι» ἦτοι τζαμίον τῆς συνοικίας Τζιοτζιο.

ΟΓΔΟΟΝ. Τὸ ὑπὸ τοῦ Φεριδούν Ἀχμέτ πασᾶ κτισθὲν (ἡ ἀνακτισθέν), ἐκτὸς τοῦ προαναφερθέντος Μποντοῦ τζαμι, μεστζίτ, ὅπερ ἔφερε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἶναι ἄγνωστον, ἐὰν καὶ πρὸς ποῖον τῶν ὑπὸ τοῦ Ἑβλιγιά ἀναγραφόμενων τεμενῶν ταυτίζεται, ἐμάθομεν ὅμως σχετικῶς τὰ ἑξῆς: ἦτο ἐκτισμένον μετὰ τὸ σημερινὸν ξενοδοχεῖον «Ἑλλάς» καὶ τοῦ ζαχαροπλαστείου «Ἑλβετία» ἡ μᾶλλον εἰς τὴν θέσιν τοῦ ζαχαροπλαστείου καὶ προσεξείχεν εἰς τὴν ἐμπροσθεν κατερχομένην μεγάλην ὁδὸν τοῦ Σταθμοῦ. Ἐκαλεῖτο παρὰ τῶν ἡμετέρων «Κόκκινα ντιρέκια», διότι εἶχεν ἐρυθροὺς στύλους, δὲν παρήλθον δὲ πολλὰ ἔτη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς του, διότι πολλοὶ τὸ ἐνθυμοῦνται. Οἱ μωσαϊκοὶ ὀνόμαζον αὐτὸ καὶ ἐνθυμοῦνται ὡς μεστζίτ τοῦ Φεριδούν Ἀχμέτ πασᾶ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κηναλή μεστζίτ», τὸ ὁποῖον ὄνομα συμφωνεῖ κατ' ἐννοιαν πρὸς τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἀπέδιδον εἰς τὸ τέμενος τοῦτο οἱ ἡμέτεροι δηλ. «Κόκκινα ντιρέκια».

ΕΝΑΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ, ὅπερ φέρεται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Φαχρετδίν μπαμπᾶ, ὅστις φαίνεται, ἦτο ὁ ἰδρυτής (ἡ ἀνακαινιστής) αὐτοῦ.

ΔΕΚΑΤΟΝ. Τὸ μεστζίτ «Γαζή Φερχάτ μπαμπᾶ» (ἀριθμὸς 13 τοῦ Ἑβλιγιά).

ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ. Ἄλλοτε ὑπῆρχεν εἰς τὴν συνοικίαν Μπαζαρλή καὶ ἄλλο μεστζίτ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Χαφής Ἰδρίς».

Φθάνομεν πλέον εἰς τὴν ἀναγραφὴν καὶ ἐξέτασιν τεκκέδων καὶ ἐπισημῶν τάφων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἑβλιγιά, τῶν πληροφοριῶν τῶν σημερινῶν καὶ τῶν ἡμετέρων σχετικῶν ἐρευνῶν.

ΠΡΩΤΟΝ. Ὁ τάφος ἡ, ὅπως λέγει γενικῶς καὶ περὶ τῶν ἄλλων τάφων ὁ Ἑβλιγιά, τὸ προσκύνημα, τοῦ «Χασάν μπαμπᾶ». Καθὼς εἶδομεν, ὁ Ἑβλιγιά ἀναφέρει τοὺς μὲν τεκκέδες ἄνωγύμως, μερικοὺς δὲ τάφους,

ὅπως ἐνταῦθα, ὀνομαστί. Φαίνεται ὅμως μεταξύ τούτων περιλαμβάνει καὶ τεκκέδες. Τὸν τάφον λοιπὸν τοῦ Χασάν μπαμπᾶ ὀνόμαζον οἱ σημερινοὶ τεκκέν. Κατεστράφη οὗτος πρὸ ἀρκετῶν ἐτῶν, εὐρίσκετο δὲ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ προημιονευθέντος μεστζίτ ὑπὸ τὸ ὄνομα Κηναλῆ μεστζίτ, δηλ. τοῦ Φεριδοῦν Ἀχμέτ πασᾶ καὶ κυρίως μεταξύ τοῦ ξενοδοχείου Ἑλλάς καὶ τοῦ ζαχαροπλαστείου Ἑλβετία. Ἐν τούτοις μᾶς φαίνεται περιεργον τὸ ὅτι ὁ Ἑβλιγιά ὀρίζει τὴν θέσιν του μὲ τὴν φράσιν «ὑπὸ τὸ φρούριον», ὡς νὰ εὐρίσκετο πολὺ πλησίον τῆς ἀκροπόλεως.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Ὁ τάφος τοῦ «Σουφι Σουμί μπαμπᾶ». Ὁ Σπαθάρης ἐν ὑποσημειώσει ἐξημερεύει τὴν λέξιν «μπαμπᾶ», ὅτι εἶναι «δεσβισικὸς βαθμός», τὴν δὲ λέξιν «Σουφι», ὅτι σημαίνει «μυστικιστῆς-θεόσοφος», καὶ ἔχει δίκαιον, διότι εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν ὑπάρχει ἢ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ληφθεῖσα λέξις «σοφοῦ» ἢ «σουφι», γνωστὴ μὲ τὴν σημασίαν ὄχι μόνον τοῦ σοφός, ἀλλὰ καὶ τοῦ περὶ τὸν θεησκευτικὸν μυστικισμὸν ἀσχολουμένου. Ὁ τάφος οὗτος, ἐνθα εἶναι τεθαμμένος ὁ Σουμί, εἶναι ἄγνωστος εἰς τοὺς σημερινούς. Προέβηται ἴσως περὶ ἐνὸς τῶν ἀωνύμως φερομένων σήμερον τάφων ἢ πρέπει νὰ ταυτισθῆ πρὸς τάφον, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζον οἱ σημερινοὶ ὡς τεκκέν τοῦ «σοφοῦ», δηλ. τοῦ θεοσόφου, «Σαχίν μπαμπᾶ», ἐννοεῖται ὅτι ἐν τιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ «Σουφι Σουμί μπαμπᾶ» καὶ ὁ «Σοφοῦ Σαχίν μπαμπᾶ» εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Καὶ ἡμᾶς πρέπει νὰ διακρίνωμεν καὶ τοὺς τάφους αὐτῶν. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου, ἤτοι τοῦ Σαχίν μπαμπᾶ, λέγουν ὀρισμένως, ὅτι ἦτο ἐκ τῶν «οὐλεμάδων», ἐγγραμμάτων δηλαδὴ κληρικῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, φονευθέντων κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Διδυμοτείχου.

ΤΡΙΤΟΝ. Ὁ τάφος τοῦ «Τετριτζῆ μπαμπᾶ», ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἑβλιγιά, ἤδη δὲν ὑπάρχει. Εἶναι γνωστὸς εἰς ὀλιγίστους ἐκ τῶν σημερινῶν, εὐρίσκετο δὲ εἰς τὸν περίβολον τοῦ νεοκτίστου τουρκικοῦ σχολείου.

ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Ὁ τάφος τοῦ «Μουρσάλ μπαμπᾶ» ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Ἑβλιγιά, διασώζεται μέχρι σήμερον ὡς τεκκές τοῦ Μουρσάλ μπαμπᾶ, ὀνομαζόμενος δὲ καὶ «Σμσερλῆ τεκκεσί» εὐρίσκεται εἰς τὴν συνοικίαν «Τζιφτζίρ» χωριστὰ ὅμως καὶ ὄχι ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ ὁμωνύμου τζαμίου τῆς συνοικίας ἐκείνης. Καὶ ὁ Μουρσάλ μπαμπᾶς οὗτος, λέγουν οἱ σημερινοί, ἦτο ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν πεσόντων οὐλεμάδων. Ὁ Μουσταφᾶ ἐφέντης ἔλεγεν, ὅτι εἰς τὸν τεκκέν τοῦτον ἦσαν κρεμασμένοι «οἱ Τζιζιμέδες» δηλ. τὰ ὑψηλὰ καὶ μαλακὰ ἐκ λεπτοῦ δέρματος ὑποδήματα, τῆς βασιλοπούλας, εὐρεθέντες παρὰ τὸ «Κῆζ κουλὲ» καὶ μεταφερθέντες κατόπιν ἐνταῦθα. Τοὺς εἶχεν ἴδει, λέγει, καὶ ὁ ἴδιος ἔλεγε πρὸς τούτοις,

ὅτι ἐφόρουν τὰ ὑποδήματα ταῦτα ὅσοι εἶχον πυρετόν, ἐν ᾧ κατὰ τὸν Γιάγκον Βογιατζόγλου τὰ ὑποδήματα τῆς βασιλοπούλας ἦσαν ξύλινα, κρημασμένα εἰς τὸ τάφος τοῦ Ἀπτάλ Τζουνεῖτ καὶ ὅτι τὰ ἐφόρουν ὅσοι ἔγκυοι γυναῖκες εἶχον δύσκολον τοκετόν. Περὶ τῆς βασιλοπούλας τοῦ θρύλου καὶ τοῦ λεγομένου πύργου αὐτῆς κάμνομεν ἕκτενῆ λόγον εἰς τὰ περὶ τῆς ἀλώσεως τοῦ Διδυμοτείχου.

ΠΕΜΠΤΟΝ. Ὁ τάφος τοῦ «Γαζῆ Φερχὰτ μπαμπᾶ» (ἀριθμὸς 13 τοῦ Ἐβλιγιά).

ΕΚΤΟΝ. Ὁ τάφος τοῦ «Μολλατζικ ἐφέντη», ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιά εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς σημερινούς γέροντας, διηγεῖτο εἰς τὸ καταστραφὲν μέγα νεκροταφεῖον καὶ ἐκεῖ περίπου, ἔνθα εἶναι ἤδη τὸ νεόκτιστον κτίριον, ὅπερ χρησιμεύει ὡς λόχος τοῦ συνθησιακοῦ τομέως Ἐβρου, κατεστράφη δὲ καθὼς καὶ πλείστοι ἄλλοι τάφοι κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ καιμακάμη Ἀλῆ Γκαλήπ διάνοξιν τῆς ἐκεῖθεν φερομένης μεγάλης ὁδοῦ. Πρὸ τῆς διανοξέως τῆς ὁδοῦ ταύτης μέγα πρὸς τὰ ἐκεῖ τμήμα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐντεῦθεν, ἔνθα ἡ νέα τουρκικὴ σχολή, μέχρι τῆς ἐβραϊκῆς συναγωγῆς καὶ τοῦ διοικητηρίου (ἐπαρχίας) σχεδόν, συμπεριελαμβάνοντο εἰς τὸ νεκροταφεῖον (τοιουτοτρόπως ἐξηγεῖται ἡ τοποθεσία καὶ τοῦ προμνημονευθέντος τάφου τοῦ «Τεποιτζη μπαμπᾶ» καθὼς καὶ ἄλλων).

ΕΒΔΟΜΟΝ. Ὁ τάφος τοῦ «Ἀϊβάτ μπαμπᾶ» ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιά καὶ καλούμενος ὑπὸ τῶν σημερινῶν τάφος τοῦ «Ἀϊβάζ μπαμπᾶ», κατεστράφη. Κατὰ τὸν Μουσταφᾶ Ἀζίζ Νουμικ ὄγλου ἔκειτο πλησίον τῆς μὴ ὑπαρχούσης πλέον μεγάλης κρήνης τοῦ μεγάλου νεκροταφείου, διότι ὅλαι δυστυχῶς αὐτὴ κρήνη κατεστράφησαν.

ΟΓΔΟΟΝ. Ὁ τεκκὲς τοῦ «Μουσλουδὶν μπαμπᾶ» ἀναφερόμενος ὑπὸ τῶν σημερινῶν καὶ ἔναντι τῆς οἰκίας Τζεβὰτ μπέη. Καὶ ὁ Μουσλουδὶν μπαμπᾶ ἦτο ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Διδυμοτείχου φονευθέντων οὐλεμάδων τοῦ πολιορκουόντος αὐτὸ στρατοῦ.

ΕΝΑΤΟΝ. Ὁ κατὰ τοὺς σημερινούς ὑπάρχων ἄλλοτε τεκκὲς τοῦ «Σοφοῦ Σαχὶν μπαμπᾶ», περὶ τοῦ ὁποίου ἐγράψαμεν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2 τάφου τοῦ Σουφὶ Σουμὶ μπαμπᾶ.

ΔΕΚΑΤΟΝ. Ὁ τεκκὲς ἡ, ὅπως εἶναι σήμερον, ὁ τάφος τοῦ «Ἀπτάλ Τζουνεῖτ». Περὶ τοῦ τάφου τούτου ἐγένετο λόγος εἰς τὰ προηγούμενα τοῦ Ἐβλιγιά (ἀριθ. 12).

ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ. Ὁ τάφος τοῦ Ἀχμέτ Φεριδοὺν πασᾶ, ἀναφερόμε-

νος ὑπὸ τῶν σημερινῶν ἰδὲ σχετικῶς τεμένη ὑπ' ἀριθμ. 12 μὲν τοῦ Ἐβλιγιά, 8 δὲ τῶν σημερινῶν.

ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ. Ὁ τάφος τοῦ «Ἀϊβάζ μπαμπά» ἰδὲ τάφον Ἀϊβάτ μπαμπά ὑπ' ἀριθμ. 7.

ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Ὁ τάφος ἢ μᾶλλον τὸ μανσωλεῖον τοῦ ἐκ τῶν διοικητῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ «Ὁροῦτς πασσά», δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιά, διατηρεῖται δὲ μέχρι τοῦδε καὶ εἶναι παρημελημένον παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν ἄκρην τοῦ μεγάλου νεκροταφείου εἰς τὴν συνοικίαν «Τρίποδος ἢ Πυροστιᾶς ἢ Πέρα Μαχαλά» τουριστικῆ δὲ «Σάτζιαχ» ἢ «Ἐρναούτ μαχαλεσί». Τέσσαρες ὑψηλοὶ καὶ παχεῖς ἐκ μαρμάρου κτιστοὶ στύλοι στηρίζουν μεγαλοπρεπῆ στέγην ἐπὶ διαπέδου μετὰ βαθμίδων, κάτωθεν τοῦ ὀρειοῦ ἦτο ἡ κρύπτη. Ὅταν βλέπει τις μακρόθεν τὸ μανσωλεῖον, διακρίνονται συνήθως, ἀναλόγως τοῦ τόπου, ἔνθα εἶναι ἐστημένοι, οἱ τρεῖς μόνον ἐκ τῶν στύλων, ἕξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία Σάτζιαχ. Πυροστιᾶ, Τρίπους, τὴν ὁποίαν προσέλαβεν ἡ ἐκεῖθεν συνοικία. Εἶδομεν εἰς τὰ προηγούμενα τὸ μεστζίτ τοῦ Ὁροῦτς πασσά, ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιά (ἀριθμ. 6). Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἀναφέρει οὗτος, ἐν ᾧ ἔγραψεν, καὶ χωρὶς ἀκόμη νὰ τὸ ἐπισκεφθῆ, τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἐπιβλητικὸν καὶ περίοπτον μανσωλεῖον, συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ Ὁροῦτς πασσάς εἶχε μὲν κτιστὴν τὸ μεστζίτ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἐβλιγιά εἰς Διδυμότειχον, δὲν εἶχεν ὅμως ἀποθάνει ἀκόμη, ἢ τοῦλάχιστον, καὶ ἂν εἶχεν ἀποθάνει, δὲν εἶχε κτισθῆ εἰσέτι τὸ μανσωλεῖόν του.

ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Ὁ τεκκὲς «Τατάρ μπαμπά», ἰδὲ ἀριθμοὺς 8 μὲν τοῦ Ἐβλιγιά, 8 δὲ ἐπίσης τῶν σημερινῶν.

ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ. Ὁ τάφος τοῦ «Κουρμπάν μπαμπά», δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἐβλιγιά, ἤδη δὲ δὲν διασώζεται, εἰμὴ τὸ ὄνομα. Εὐρίσκειτο ἐκεῖθεν τοῦ Ἐρυθροποτάμου καὶ ὀλίγον ὑπερθεῖν τοῦ Φαλήρου. Ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἄλλοτε εἶδος στοᾶς μετὰ κήπου, πρὸ ἀρκετῶν δὲ ἐτῶν διεσώζοντο μερικοὶ κίονες εἰς τὸ ὕψωμα, τὸ ὁποῖον ἀποκαλεῖται καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπὸ τῶν τοῦρκων «Κουρμπάν τεπέ», ἦτοι λόφος θυσίας. Μερικοὶ ἡμέτεροι νομίζουν, ὅτι ἡ ὀνομασία αὕτη τοῦ λόφου προήλθεν ἀπὸ τὰς ἐκεῖ γινόμενας ἄλλοτε «κουρμπάν», θυσίας, ζωοθυσίας· οἱ περισσότεροι ὅμως, καὶ ἰδίως οἱ τοῦρκοι, λέγουσιν, ὅτι ὁ λόφος ὠνομάσθη κουρμπάν τεπέ, διότι ἐκεῖ ἐγένοντο «κουρμπάν», δηλ. ἐθυσιάσθησαν, ἐφρονεύθησαν καὶ ἐτάφησαν «γαζήδες», ἦτοι νικηταί, τοῦρκοι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως. Τὸ ἀληθὲς θὰ εἶναι τοῦτο, ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τὸν μνημονευθέντα τάφον ἐτάφη κάποιος «Κουρμπάν μπαμπά», διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόφος ὠνομάσθη συγκεκομμένως Κουρμπάν τεπέ ἀντὶ Κουρμπάν μπαμπά τεπεσί.

ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ. Ὑπῆρχεν ἄλλοτε ὁ τεκκὲς τοῦ «Σερεμετ μπαμπά» εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ τζαμίου Κοῦμ μαχαλέ, τὴν ἀνερχομένην πρὸς τὴν Πυροσιάν.

ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ. Τεκκὲς ἢ τάφος, ἄγνωστον τίνος, ὑπῆρχε πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὴν μικρὰν πλατεῖαν, τὴν ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας πρότερον μὲν τοῦ διδασκάλου Κ. Παπαγιαννοπούλου, ἤδη δὲ τοῦ ἱερέως Ἰωάννου Μαυρουδιῆ. Λέγεται, ὅτι κατεστράφη κατὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τῷ 1878.

ΔΕΚΑΤΟΝ ΟΓΔΩΟΝ. Τεκκὲς ἢ τάφος, ἀγνώστου πάλιν ὀνόματος, ὑπῆρχε καὶ πλησίον τῆς οἰκίας Ε. Γιουρτζόγλου. Φαίνεται ὅτι εὗρισκετο ἐν τῇ ἀλλῇ ἐνὸς παλαιοῦ μεστζίτ.

Ἀριθμήσαμεν 7 τζαμιά, 16 ἢ 17 μεστζίτ καὶ 18 τεκκέδες ἢ τάφους. Πολλὰ τῶν προσκυνημάτων τούτων, ἀνεξαρτήτως τοῦ εἴδους καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν, ταυτίζονται, ἐπειδὴ ὁμῶς μερικὰ ἀπλῶς συγγέονται, διὰ τοῦτο περιορίσθημεν εἰς τὴν γενικῶς μόνον γενομένην κατὰ εἶδη καὶ ὀνόματα ἀπαρίθμησιν, καθὼς καὶ προαναγγείλαμεν εἰσαγωγικῶς).

Εἰς τὸν μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀνωτέρας πραγματείας ἐκδοθέντα 9ον τόμον τῶν «Θρησκῶν» (σελ. 181) εἰς ἄρθρον ὑπὸ τίτλον «Τεκκέδες Βεκτασίδων» καὶ ὑπογραφὴν Α. Α. Σ. εἶδομεν μεταξὺ ὀνομάτων ἁγίων (μπαμπά) καὶ τὸ ἑξῆς: «Κιζιλ Δελῆ Σουλτάν, Διδυμοτείχον», ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς . . .

† Ἀρχιμανδρίτης
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΦΕΙΔΗΣ